

IN MEMORIAM

Gabriel Cardona Escanero, historiador

Joan Villarroya Font

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Pocs dies abans que es presentés al mes de gener el llibre *Las torres del honor*, va morir Gabriel Cardona Escanero, la qual cosa el va convertir en la seva obra pòstuma. Precisament en aquesta obra, que té com a fil conductor el cop d'estat del 23 de febrer de 1981, queda reflectida la trajectòria militar del mateix Gabriel Cardona. Per tant, en aquestes línies que vénen a continuació em centraré exclusivament en l'obra de Cardona com a historiador.

Escriure sobre Gabriel Cardona com a historiador militar és escriure en primer lloc d'un historiador amb una extensa obra, si em refereixo només als llibres. Si, a més, em refereixo a la seva obra escrita en revistes, principalment *Historia 16*, obres conjuntes, enciclopèdies, conferències, ponències en seminaris i congressos, aleshores estem parlant d'un historiador d'una obra ingent.

Per això, i sense tractar ni de bon tros tota la seva producció, l'ordenaré en una sèrie de blocs, seguint bàsicament el criteri cronològic. En el primer bloc agrupo aquelles obres que tracten el segle XIX, encara que algunes també s'endinsen en el segle XX. Aquest seria el cas del llibre *El*

problema militar en España, publicat per *Historia 16*, l'any 1990. A part del contingut de síntesi que té el llibre, és important el fet que a l'inici del llibre Cardona destacava: «*Es característico de la España contemporánea el protagonismo de los militares, debido en parte a los problemas internos de las instituciones armadas, pero, sobre todo a la naturaleza de la sociedad española y el retraso de su modernización*». I precisament aquest protagonisme no es veia reflectit en la producció historiogràfica i no seria fins a aquestes dates que els estudis sobre el paper de l'exèrcit en la història contemporània començaren a proliferar. Un altre llibre en el qual, a través de la vida de quatre militars de la nissaga dels Milans del Bosch, analitza el paper de l'exèrcit des de principis del segle XIX, fins a arribar al 23 de febrer de 1981, en què el darrer dels Milans del Bosch estudiat, intentà intervenir i capgirar el curs de la política espanyola, és el *Los Milans del Bosch, una familia de armas tomar*. En aquesta línia dels militars protagonistes de continus cops d'estat, cal esmentar el llibre *A golpes de sable*, on biografia vint-i-un militars, amb un destacat protagonisme en la vida militar i política contemporània. En canvi, el llibre sobre el general Weyler, *Weyler, nuestro hombre en la Habana*, és el retrat d'un militar liberal, que mai va escoltar els cants de sirena per participar en cops d'estat, però que pel seu paper en la guerra de Cuba i les tàctiques que va emprar ha merescut moltes i dures crítiques, particularment per part dels cubans. Cardona i Juan Carlos Losada expliquen molt bé els coneixements militars de Weyler, la seva gran professionalitat i com va intentar guanyar la guerra aplicant tots aquests coneixements contra un exèrcit de guerrillers que tenien el suport de la població civil. L'intent d'aïllar aquesta població de la guerrilla, amb el sistema de «*reconcentración*», va causar una gran mortaldat entre la població civil i la denúncia per part dels mitjans de comunicació nord-americans va influir molt en l'opinió pública nord-americana. Weyler va perdre la guerra de la propaganda, però setanta anys després els nord-americans aplicaren els mateixos mètodes al Vietnam, com també ho van fer els britànics a la guerra dels bòers.

Un altre bloc és la seva obra escrita en revistes, principalment a *Historia 16*, on amb criteris de divulgació però amb el rigor que el caracteritzava, va escriure, entre molts altres temes, desenes de pàgines sobre la Primera i la Segona Guerra Mundial. En aquests articles donava una

informació exhaustiva i unes explicacions clares sobre estratègies, tàctiques, armament i retrats de personatges. Llàstima que aquesta obra queda dispersa.

En el tercer bloc incloc la biografia d'Alfons XIII, analitzada en dos llibres: *Alfonso XIII* (2003) i *Alfonso XIII el rey de espadas* (2010) i del qual Cardona opinava que va ser el veritable «*espadón*» durant el seu regnat. Però per mi l'important d'aquest tercer bloc és la seva obra mestra i alhora pionera: *El poder militar en la España contemporánea hasta la Guerra Civil* (1983). És un llibre clau per conèixer la realitat de les reformes militars d'Azaña i desmuntar la llegenda negra que hi ha sobre aquest tema. També es un llibre clau per entendre l'exèrcit espanyol des de 1900 fins a 1936. Destaca el seu intervencionisme polític, el baix nivell tècnic i un excessiu cos de caps i oficials, la ideologia dels quals es movia majoritàriament entre el conservadorisme i l'africanisme.

El quart bloc el constitueixen els llibre dedicats a la Guerra Civil. Una de les seves primeres aportacions sobre aquest tema fou l'estudi sobre els aspectes militars que va fer en el llibre col·lectiu, dirigit per Tuñón de Lara, *La Guerra Civil española 50 años después*. És un dels primers textos rigorosos en què analitzava la qualitat dels dos exèrcits, la valoració real dels ajuts exteriors, les causes estratègiques de moltes de les batalles. Fou, en síntesi, una entrada d'aire fresc en la història militar de la Guerra Civil que continuaria a finals de la dècada dels vuitanta amb la participació en cinc llibres sobre els aspectes militars de la Guerra Civil, amb altres autors, com Ramon Salas i Fernando Fernández Bastarreche, *España 1936-1939. La guerra militar*.

Però no seria fins a l'any 2006, amb el llibre *Historia militar de una guerra civil. Estrategias y tácticas de la guerra de España*, on es veu clarament les conclusions a què arriba després de tants anys d'estudi. Al costat de valorar que els republicans van estar en desavantatge des del principi, ja que els milicians no eren un exèrcit veritable i entre la voluntat revolucionària i la tècnica militar s'imposa aquesta última, també argumenta com Franco va fer una guerra a la mida de les seves necessitats polítiques, prescindint de la durada i del patiment que causava a l'adversari, però també als seus.

El cinquè i darrer bloc són les aportacions que Cardona ha fet sobre l'exèrcit durant el franquisme. Aquí la bibliografia és prou àmplia: *Franco y*

sus generales (2001), *El gigante descalzo* (2003) i *El poder militar en el franquismo. Las bayonetas de papel* (2008). La tesi central de Cardona és molt simple: l'exèrcit fou el garant del poder de Franco i alhora estava tècnicament pèssimament preparat. En resum, com Franco va consolidar el seu poder davant els altres militars sollevats —especialment els monàrquics—, com se'ls torejà, com es garantí la fidelitat i la disciplina de l'exèrcit per la via de la repressió i les depuracions, però també per la via de convertir-se en un mite per a l'oficialitat més jove. Es va assegurar la seva absoluta lleialtat donant-li un paper polític i fent dels militars un referent social, però no es va preocupar gens ni mica de la seva eficàcia militar. També cal destacar en aquests llibres el retrat que fa de molts dels militars que tingueren algun protagonisme durant el franquisme, com és el cas de Muñoz Grandes.

Per acabar, també voldria remarcar la seva qualitat com a escriptor, fet que Hilari Ragner en la presentació del seu darrer llibre va assenyalar. El mateix Cardona havia escrit: «*Durante toda mi vida había deseado ser militar y escritor pero esta última actividad me la vetaron*». Va poder escriure quan va deixar l'exèrcit. L'exèrcit va perdre un bon militar però la historiografia va guanyar, en paraules d'Angel Viñas, «*l'historiador militar de referència*». Ragner és encara més contundent: «*Un gran historiador, la primera autoritat indiscutible de l'Estat per a la història militar*». Subscriu les dues opinions.